

УДК 343.7

DOI https://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-4-218-223

Т. Б. Герелюк, аспірант
ВНЗ «Національна академія управління»

КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ЗНИЩЕННЯ, РУЙНУВАННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК – ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Дослідження питань систематизації кваліфікуючих ознак злочинів, які посягають на об'єкти археологічної та культурної спадщини, за законодавством України і країн Східної Європи дало можливість виділити такі підстави (критерії) систематизації: I. За об'єктивними ознаками: 1) за ознаками об'єкта складу злочину: за предметом – щодо культурної та духовної спадщини, яка перебуває під особливим захистом міжнародного права; предмети, що являють собою природну чи історичну пам'ятку, яка є надзвичайно важливою для Республіки Словенія; щодо особливо цінних матеріальних історико-культурних цінностей або особливо цінних матеріальних культурних цінностей; щодо особливо цінних об'єктів культурної спадщини народів Російської Федерації, об'єктів культурної спадщини (пам'яток історії та культури) народів Російської Федерації, включених до Списку всесвітньої спадщини, історико-культурних заповідників і музеїв-заповідників або стосовно об'єктів археологічної спадщини, включених до єдиного державного реєстру об'єктів культурної спадщини (пам'яток історії та культури) народів Російської Федерації; щодо пам'яток національного значення; знищення або пошкодження виявлених об'єктів археологічної спадщини; вчинення повторно; розмір заподіяної шкоди. II. За суб'єктивними ознаками: а) з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини; б) вчинені службовою особою з використанням службового становища. в) вчинення злочину групою осіб. На відміну від українського законодавця, який встановив відповідальність за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження пам'яток, вчинені з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини, КК Білорусь не має подібної норми. Відповідно до ст. 83 Кодексу Республіки Білорусь про культуру пам'ятники археології – археологічні об'єкти та археологічні артефакти – відносяться до матеріальних історико-культурних цінностей. Проведений вище аналіз деяких аспектів кримінальної відповідальності за посягання на об'єкт культурної спадщини в Україні та країнах Східної Європи дозволив зробити висновок про те, що положення ст. 298 КК України не є логічно бездоганими. Автором на основі проведеного дослідження робиться висновок, що вдосконалення норм, що містяться в цих статтях, сприятиме підвищенню ефективності кримінально-правової охорони культурної спадщини. На наш погляд, необхідно доповнити ч. 5 ст. 289 КК України словами «вчинення злочину шляхом підпалу або іншим загально небезпечним способом, або якщо воно спричинило загибель людини або інші тяжкі наслідки».

Ключові слова: кримінально-правова охорона, об'єкти археологічної спадщини, об'єкти культурної спадщини, злочин, культурні цінності.

T. B. Gereliuk. Qualifying signs of destruction, demolition or damage of cultural heritage sites in Ukraine and Eastern Europe

The study of the systematization of qualifying signs of crimes that encroach on objects of archaeological and cultural heritage according to the legislation of Ukraine and the countries of Eastern Europe made it possible to distinguish the following bases (criteria) of systematization: I. On objective grounds: 1) on the grounds of the object of composition crime: a) by subject: the cultural and spiritual heritage which is under the special protection of international rights; objects that are of natural or historical interest which are of utmost importance to the Republic of Slovenia; particularly valuable material historical and cultural values or especially valuable material cultural values; concerning especially valuable cultural heritage sites of the peoples of the Russian Federation, cultural heritage sites (monuments of history and culture) of the peoples of the Russian Federation included in the World Heritage List, historical and cultural reserves and museums or reserves, or concerning

© Т. Б. Герелюк, 2019

archaeological sites included in the unified state register of objects of cultural heritage (monuments of history and culture) of the peoples of the Russian Federation; on monuments of national importance; destruction or damage to identified objects of archaeological heritage; b) committing again; c) the amount of damage caused; II. Subjective features: a) to search for moving objects originating from archaeological sites; b) committed by an official using official status. c) committing a crime by a group of persons. The analysis of some aspects of criminal liability for encroachment on the cultural heritage object in Ukraine and the countries of Eastern Europe, made it possible to conclude that the provisions of Art. 298 of the Criminal Code of Ukraine are not logically perfect. The author concludes from the research that the improvement of the norms contained in these articles will help to increase the effectiveness of criminal protection of cultural heritage. In our opinion it is necessary to add Part 5 of Art. 289 of the Criminal Code of Ukraine, in part, the words "committing the crime by arson or other generally dangerous means, or if it caused the death of a person or other grave consequences".

Key words: criminal protection, archeological heritage, cultural heritage, crime, cultural property.

Постановка проблеми. У XXI ст. все актуальнішою стає проблема кримінально-правової охорони пам'яток – об'єктів культурної спадщини як об'єктів матеріальної культури людства. Однією з ознак, що характеризує рівень моральності суспільства, є ставлення суспільства до його історико-культурної спадщини, що втілює в собі досягнення у сфері культури, духовне багатство людства. Питання кримінально-правової охорони пам'яток – об'єктів культурної спадщини – досліджено у працях українських та зарубіжних вчених, таких як: П.П. Андрушко, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.О. Глушков, Т.А. Денисова, О.О. Дудоров, В.П. Смельянов, В.О. Навроцький, Л.М. Палюх, В.В. Сташис, А.М. Соловійова, Є.Л. Стрельцов, В.Л. Чубарев та ін.

Метою статті є аналіз підстав систематизації кваліфікуючих ознак злочинів, які посягають на об'єкти археологічної та культурної спадщини, за законодавством України і країн Східної Європи.

Виклад основного матеріалу. У КК Республіки Білорусь існує декілька норм, які встановлюють відповідальність за злочинні посягання на культурну спадщину. Згідно зі ст. 344 умисні знищення або пошкодження історико-культурних цінностей або культурних цінностей, що володіють відмінними духовними, художніми та (або) документальними достоїнствами та відповідають одному із критеріїв для надання їм статусу історико-культурної цінності, караються громадськими роботами, або штрафом, або арештом, або обмеженням волі на термін до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк [1]. Кваліфікуючою ознакою такого діяння є вчинення повторно, або групою осіб, або щодо особливо цінних матеріальних історико-культурних цінностей або особливо цінних матеріальних культурних цінностей, або якщо таке діяння призвело до заподіяння шкоди в особливо великому розмірі. Стаття 345 КК Білорусь встановлює відповідальність за знищення, пошкодження історико-культурних цінностей або культурних цінностей, вчинене з необережності, або їх втрату внаслідок недбалого зберігання, що призвели до заподіяння шкоди у великому розмірі. Такої норми не містить КК України та більшість КК країн Східної Європи.

На відміну від українського законодавця, який встановив відповідальність за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження пам'яток, вчинені з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини, КК Білорусь не має подібної норми. Відповідно до ст. 83 Кодексу Республіки Білорусь про культуру пам'ятники археології – археологічні об'єкти та археологічні артефакти –відносяться до матеріальних історико-культурних цінностей [2].

КК Республіки Хорватія містить статтю 235 – «Пошкодження, знищення та незаконне вивезення частини культурної чи природної спадщини». Відповідно до ч. 1 ст. 235 КК Хорватії той, хто завдає шкоди або знищує культурну чи природну спадщину, що охороняється положеннями спеціального статуту, карається штрафом або позбавленням волі не більше одного

року [3]. Кваліфікованою ознакою такого діяння є завдання значної шкоди, або якщо предмет культурної спадщини має загальнодержавне значення, винна особа карається позбавленням волі на шість місяців до п'яти років. (ч. 3 ст. 235 КК Хорватії).

Стаття 167 КК Хорватії встановлює відповідальність за знищення культурних об'єктів чи споруд, присвячених науці, мистецтву, освіті, або тих, які закладені в гуманітарних цілях, порушуючи норми міжнародного права, під час війни або збройних конфліктів. Відповідно до ч. 2 ст. 167 якщо знищено добре впізнаваний об'єкт, який належить до культурної та духовної спадщини людей і який перебуває під особливим захистом міжнародного права, винний карається позбавленням волі строком від п'яти до п'ятнадцяти років.

Подібна норма міститься і у КК Сербії. Відповідно до ст. 383 КК Сербії той, хто порушує міжнародне право під час війни або збройних конфліктів, знищує культурні чи історичні пам'ятки чи інші предмети культури чи релігійні споруди або установи чи споруди, призначені для мистецтва, науки, освіти чи гуманітарних цілей, або наказує вчиняти такі діяння, карається позбавленням волі від трьох до п'ятнадцяти років. На відміну від КК Хорватії, КК Сербії визначає релігійні споруди як предмет злочину. Крім того, КК Сербії встановлює відповідальність за незаконний наказ до вчинення таких дій.

Подібною логікою також керується законодавець Боснії та Герцеговини, встановлюючи у ст. 183 відповідальність за знищення культурних, історичних чи релігійних пам'яток, будівель чи установ, присвячених науці, мистецтву, освіті, а також призначених для гуманітарних чи релігійних цілей [4].

КК Республіки Словенія має особливості щодо притягнення до кримінальної відповідальності за посягання на культурну спадщину. Відповідно до ч. 1 ст. 219 той, хто незаконно пошкоджує або знищує об'єкти особливого культурного значення, природні пам'ятки, інші охоронювані природні чи публічні ресурси, засуджується до позбавлення волі на строк не більше ніж п'ять років.

Кваліфікуючою ознакою даного діяння є вчинення таких дій щодо культурних або природних пам'яток, що має надзвичайно важливе значення для Республіки Словенія, або якщо була заподіяна значна шкода [5].

Стаття 223 «Пошкодження або знищення об'єктів особливого культурного або історичного значення або таких, які мають значні природні особливості» (Damaging or Destruction of Goods of Special Cultural or Historical Significance or Outstanding Natural Features) Республіки Словенія встановлює кримінальну відповідальність за незаконне пошкодження або знищення речей спеціальної культурної чи історичної цінності або таких, що мають значні природні особливості, а також інших природних або суспільних ресурсів (other protected natural resources or a public resource).

Кваліфікований вид даного злочину становить пошкодження або знищення речей, що являють собою історичну пам'ятку, що має надзвичайно важливе значення для Республіки Словенія [5].

Знищення або пошкодження особливо цінних об'єктів чи пам'яток загальноросійського значення є єдиною кваліфікуючою ознакою складу злочину, передбаченого ст. 243 КК РФ. Однак законодавчий досвід показує, що знищення або пошкодження будь-якого майна, вчинене загально небезпечним способом або спричинило будь-які тяжкі наслідки, набагато небезпечніше, ніж ті ж дії, але без наявності цих ознак. Це пояснюється тим, що в даному випадку відбувається посягання ще на два об'єкти – життя і здоров'я людини, а також громадську безпеку [6].

Відповідно до ч. 2 ст. 194 умисне знищення або пошкодження чужого майна, що вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально небезпечним способом, або заподіяло майнову

шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки, карається позбавленням волі на строк від трьох до п'ятнадцяти років.

Відповідно до ч. 2 ст. 298 КК України кримінальна відповідальність настає за умови, що пошук відповідних предметів супроводжується знищенням, руйнуванням або пошкодженням археологічних пам'яток. За ч. 3 ст. 298 КК України настає кримінальна відповідальність, якщо дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені щодо пам'яток національного значення.

Відповідно до ч. 2 ст. 298 КК України кримінальна відповідальність настає за умови, що дії, передбачені частинами другою або третьою цієї статті, вчинені з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини.

За ч. 5 ст. 298 КК України відповідальність несе службова особа, яка діє з використанням службового становища. Виходячи з логіки побудови кримінального закону, вважаємо за доцільне передбачити в ст. 298 КК України кваліфікований склад злочину, що містить ознаки діяння, вчиненого шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально небезпечним способом або якщо воно спричинило загибель людини або інші тяжкі наслідки.

Б.М. Одайник зазначає, що мотиви вчинення знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього складу злочину і не впливають на його кваліфікацію [7]. Тому автор обґрунтовує позицію, що є сенс доповнити статтю 298 КК України частиною, яка передбачає відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини з мотивів національної, расової чи релігійної ненависті або ворожнечі, або з метою привернення уваги громадськості до своїх певних політичних, релігійних чи інших поглядів, одночасно підсиливши санкцію за вчинення цих суспільно-небезпечних діянь.

Дослідження питань систематизації кваліфікуючих ознак злочинів, які посягають на об'єкти археологічної та культурної спадщини за законодавством України і країн Східної Європи дало можливість виділити такі підстави (критерії) систематизації:

I. За об'єктивними ознаками:

1) за ознаками об'єкта складу злочину:

– за предметом. Щодо культурної та духовної спадщини, яка перебуває під особливим захистом міжнародного права (ч. 2 ст. 167 КК Республіки Хорватія; ч. 2 ст. 383 КК Республіки Сербія; ч. 2 ст. 183 Республіки Боснія та Герцеговина); предмети, що являють собою природну чи історичну пам'ятку, яка є надзвичайно важливою для Республіки Словенія (ч. 2 ст. 223 КК Республіки Словенія); щодо особливо цінних матеріальних історико-культурних цінностей або особливо цінних матеріальних культурних цінностей (ч. 2 ст. 344 КК Республіки Білорусь); щодо особливо цінних об'єктів культурної спадщини народів Російської Федерації, об'єктів культурної спадщини (пам'яток історії та культури) народів Російської Федерації, включених до Списку всесвітньої спадщини, історико-культурних заповідників і музеїв-заповідників або стосовно об'єктів археологічної спадщини, включених до єдиного державного реєстру об'єктів культурної спадщини (пам'яток історії та культури) народів Російської Федерації (ч. 2 ст. 243 КК Російської Федерації); щодо пам'яток національного значення (ч. 3 ст. 298 КК України); знищення або пошкодження виявлених об'єктів археологічної спадщини (ч. 2 ст. 243 КК Російської Федерації).

Законодавець розрізняє ступінь суспільної небезпечності посягання в залежності від властивостей предмета кримінально-правової охорони. Так, об'єкти археологічної спадщини у ст. 243 КК РФ вказані в якості кваліфікуючої ознаки знищення або пошкодження об'єктів культурної спадщини. Кримінальна відповідальність за посягання на них посилюється майже у два рази. Це пов'язано з тим, що об'єкти археологічної спадщини мають особливу унікальність. Як об'єкт, виключно створений людиною, він несе в собі певний обсяг інформації про

минулі події історії. При цьому важливо відзначити, що для його пошуку необхідно проведення розкопок із суворим дотриманням методів археології, що відрізняє археологічний об'єкт від пам'ятника історії і культури. Іншими словами, поява об'єктів ч. 2 ст. 243 КК РФ багато в чому стосується особливостей правового режиму об'єктів археологічної спадщини, а також проведення тривалих розкопок, що виділяє їх із маси інших історико-культурних об'єктів. Їх знищення або пошкодження завдають непоправної шкоди культурі, оскільки відновлення подібних об'єктів практично неможливо [8].

У кримінальних законах деяких держав наявний кваліфікований вид умисного знищення або пошкодження об'єктів культурної спадщини, а саме впізнаного об'єкта (ч. 2 ст. 167 КК Республіки Хорватія; ч. 2 ст. 183 Республіки Боснія та Герцеговина);

– вчинення повторно. (ч. 2 ст. 344 КК Республіки Білорусь).

Повторність злочинів довгий час не мала свого законодавчого закріплення у КК, що було певним недоліком кримінального законодавства і породжувало помилки у правозастосовній практиці. Так, С.Д. Шапченко аргументовано зазначав, що «вдосконалення кримінального законодавства України в частині, що стосується повторності злочинів, зокрема, передбачає: законодавче визначення поняття повторності злочинів у межах окремого інституту Загальної частини КК «Множинність злочинів»; регламентацію основних кримінально-правових наслідків, які тягне повторне вчинення злочинів; уніфікацію термінології, яка «представляє» повторність як у Загальній, так і в Особливій частині КК»;

– розмір заподіяної шкоди. Дії, що призвели до заподіяння шкоди в особливо великому розмірі (ч. 2 ст. 344 КК Республіки Білорусь).

II. За суб'єктивними ознаками:

1) з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини (ч. 4 ст. 298 КК України);

2) вчинені службовою особою з використанням службового становища (ч. 5 ст. 298 КК України).

3) вчинення злочину групою осіб (ч. 2 ст. 344 КК Республіки Білорусь).

Таким чином, проведений вище аналіз деяких аспектів кримінальної відповідальності за посягання на об'єкт культурної спадщини в Україні та країнах Східної Європи дозволив зробити висновок про те, що положення

ст. 298 КК України не є логічно бездоганними. Отже, вдосконалення норм, що містяться в цих статтях, сприятиме підвищенню ефективності кримінально-правової охорони культурної спадщини. На наш погляд, необхідно доповнити ч. 5 ст. 289 КК України словами «вчинення злочину шляхом підпалу або іншим загально небезпечним способом або якщо воно спричинило загибель людини або інші тяжкі наслідки».

Список використаних джерел:

1. Уголовный Кодекс Республики Беларусь. URL : <http://xn----ctbcgfviccvibf9bq8k.xn--90ais/> (дата звернення: 19.10.2018).
2. Кодекс Республики Беларусь о культуре от 20 июля 2016 года № 413-3. URL : https://online.zakon.kz/document/?doc_id=35508167#pos=1661;-22 (дата звернення: 13.11.2018).
3. Criminal Code of Croatia. URL : http://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/Legislation_Criminal-Code.pdf (дата звернення: 05.11.2018).
4. Criminal Code of Bosnia and Herzegovina. URL : <http://www.iccnw.org/documents/criminal-code-of-bih.pdf> (дата звернення: 10.11.2018).
5. Criminal Code of Slovenia. URL : <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/si/si045en.pdf> (дата звернення: 16.11.2018)

6. Сабитов Т.Р. Вопросы совершенствования российского уголовного законодательства, касающегося охраны культурных ценностей. *Вестник ЧелГУ*. 2001. № 1. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/voprosy-sovershenstvovaniya-rossiyskogo-ugolovno-zakonodatelstva-kasayuschegosya-ohrany-kulturnyh-tsennostey> (дата обращения: 06.11.2019).

7. Одайник Б.М. Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Акад. адвокатури України. Б.м., 2010. 19 с.

8. Мартышева О.М. Уголовная ответственность за уничтожение или повреждение объектов культурного наследия и культурных ценностей : диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.08. Омск, 2015. 169 с. URL : <https://www.oma.mvd.ru>.